

ZSENGE TERMÉS

„A föld valóság”¹

Gondolatok Babits Mihály
esztergomi tájverseihez

*„Hazánk a lét, de benne ring a mérték,
mint esti kútban csillagrendszerek,
és arcát is az ég tükrébe mérték
elektronoktól zizzenő erek.”*

Nemes Nagy Ágnes: Kettős világban

Ahogy a kút szűk víztükrébe beleférnek csillagok ezrei, úgy fér bele egész létünk, személyünk testünkbe is. A szépségre való törekvésünk segít, hogy az anyag, a föld égi voltát is szemlélni tudjuk. „(...) a föld valóság” – írja Babits Mihály az Esztergomi riport című írásában, és valóban: a föld, amely beitta az évszázados csaták halottjainak vérét, ugyanaz a föld, amelyen most talán megépül a legújabb igényeket kielégítő szálloda.

*„Magyar korok mélyeiből, nagyapákon, apákon át
ide értem ahol kiáltok a csillagokig,
csillagokig!”*

Babits Mihály: Csillagokig

És ugyanaz a föld, amelyen emberek százai taposnak napról napra, nem is sejtve, mi az, ami valójában ott van a lábuk alatt – bennük. Mert akár elfogadják, akár nem, a föld valóság, és a föld örök, ahogy az ember itt a földön sosem lesz örök.

Mert a külső, konkrét világon kívül ott él az emberben a belső táj, ami a megtapintható világból építkezve egy magasabb rendű és tisztább valóságot térképez fel. Egy festő és egy költő ugyanazt a látványt használja fel műve megalkotásához, de míg a költő a szavakkal festi le lelkének belső képeit, a festő a fények változatosságát, a homály és a fény csodálatos kontrasztjait használja ki azonos érzéseik megörökítésére.

*„(...) mint a piktor,
aki ugyanazt a tájat reggel, délben, délután és
este újra és újra festi, fények játékát tanulja;
én is óráról órára, ahogy jön és megy a felhő,
lelki fényeim játékát festegetem újra és újra,
fények és árnyak játékát amik jönnek és eltűnnek. (...)”*

Verses napló

¹ A Komárom-Esztergom megyei Péczeli József Honismereti Egyesület 2008. márciusában pályázatot hirdetett Babits Mihály születése 125. évfordulója tiszteletére. A pályázat eredményhirdetésére 2008. november 16-án, az Iskola és honismeret konferencia keretében került sor. A felhívásra az általános iskolás kategóriában 2. a középiskolásban 19 pályamunka érkezett. A középiskolás kategóriában I. helyezett Demján Eszter, II.: Kanovszky Vivien, különdíjasok Balogh Orsolya, Kovács Fanni, Kovács Kinga, Árpád-házi Szent Erzsébet Középiskola (Esztergom), tanulói, felkészítő tanáruk Tóth Franciska, valamint Szűcs Ádám – Szt. István Gimnázium (Esztergom), felkészítő tanár: Erősné Vörös Viktória. Díjazott továbbá: Strbavi Melinda (Eötvös Iskola, Dorog – felkészítő tanár: Balászi Miklósné). Itt közöljük az első és a második helyezett írását. (Szerk.)

Hiszen egy napkeltekor a hegyről letekintő-szemlélő lélek mit lát? Nem csupán a fákat, virágokat. Ennél fényévekre távolabb lát a művész: igényli a korai Nap köszöntését, hallja, ahogy a szelid szellő ébresztgeti a levelet, megérzi a reggeli fény reményadó melegét. De még ennél is tisztábban figyel. A táj: belső lényünk, vágyódásunk a tökéletes -vagy valamiképpen a transzcendens- felé. Mindez benne van a reggeli madárcsicsergésben. A szubjektum vágyakozik a külső, megtapasztalható valóság megismerésére, hogy motivációul és példaként szolgáljon felfedezéseire. Mert a művészet különböző inspirációból tett belső felfedezések halmaza. Babits így írja le ezt *Útnapló* című novellájában: „(...) – a jó vers szintén tájkép: a mikrokozmosz belső tájainak képe – (...)”

Talán az eszközök mások, de a cél ugyanaz: új, feltérképezetlen szigetek meghódítása. Ezek a „honfoglalások” semmi esetre sem kevésbé fontosabbak, mint a főleg a XV. században a tengerészek, conquistadorok által meghódított addig talán lakatlan, vagy csak alig lakott települések Amerikában. Ezért láthatjuk, hogy Babits Mihály is a tájat nem csupán néhány fának, és földnek tekintette, hanem a földnek, melyben a múlt és a jelen együtt él, melynek segítségével közelebb kerülhet saját lényének megismeréséhez.

A művészet szárnyalásához pedig tér kell. A művész lételeme az emberfeletti meglátása, érzékelése. Amiként a telihold tisztá, méltóságteljes fénye átragyog a komor felhőkön is, úgy tündöklük ki a művészet a hétköznapi világ sivar magányából.

Különleges, ünnepi pillanat, művészi látélet, amikor a városjárásban megfáradt költő a kávéházból kinéz, és elmereng a lámpák felgyulladó fény során, ahogy az *Esti kérdésben* is olvashatjuk:

„(...) vagy kávéházban bámészan vigyáz,
hoggy gyujtják sorban a napfényű gázt (...)”

Vagy pedig az éjszaka kivilágított sétálóutca lámpájának fénye kiténik a gesztenyefa sűrű lombkoronájából: az emberen túli látvány. Vagy ahogy a Nap lemenő fénye gazdag színárnyalataival visszatükröződik az esztergomi nyári lak faláról.

„(...) Most szép a falunk, örülj neki!
Egy égi festő festette ki! (...)”

Győzelmi ének, estefelé

Nem az emberek kell ezeket megteremtenie. Még csak figyelembe sem kell vennie, mégis körülvesznek bennünket, és az élet mélyebb jelentőségét mutatják meg hálából azoknak, akik nemcsak megállnak és eltöprengenek felettük, hanem örömmel fogadják.

Minden kultúrában megjelenik a táj, és a természetes-mesterségesen túli, és talán még a természetnél is magasabb „szép” csodálata, mert a látvány, a történelem és a lét színhelyének részletes megismerése mindig is motiválta az embert. Ezért is alakulhattak ki különböző motívumok a természetből, melyekhez önmagukon túli jelentés társult az évszázadok során. Ilyen a hegy motívuma, mely Babits számára nagyon fontos jelkép. A hegy, melynek csúcsáról rálátás nyílik az alatta elfekvő tájra, mely nem csak fizikai, de szellemi magaslatokat egyaránt jelent, melyről letekintve a horizont csupán egy nagy, beláthatatlan végtelenséggé olvad össze. Így válik a művész maga is bejárhatatlan hegységrendszerré: mélységek és magaslatok sorává, melynek talán mindkét véglete megismerhetetlen. Hasonló jelkép lehet még a Nap is, mely a világosságot, az új kezdetet hozza meg a világra minden reggel. Így vált keresztény (és nem csak keresztény, hanem általában vallási) jelképpé is. De fényt és utat mutat az embereknek, akárcsak a költő, aki fényével ragyogja be korának szellemét. Ezt láthatjuk a már korábban említett *Verses naplóban* is:

„(...) de versem mint fénysugár, a távol ürbe viszi őket,
a jövőbe, mint a fénysugár a táj képét az ürbe,
ahol él és száll örökké, az Isten szemébe gyúlve. (...)”

A táj azonban szól az otthonról is, arról az elfeledhetetlen helyről, melyhez, bárhol is él az ember, évtizedek emlékei kötik, melyek nem kopnak meg egy egész élet porrétege alatt sem.

„Ki elhagytam szülőhelyem,
s ki jöttél mindenütt velem...”

Babits Mihály: Szekszárd, 1915 nyarán

A gyermekkori élmények, a ház, melyben születünk, az emberek, helyszínek, melyek talán már csak az emlékeinkben élnek. Babits Mihály *Temetői tavasz* című versében is találkozunk ezzel az érzéssel: a tavaszi temető látványa felébreszti a kiolthatatlan tüzet mely az otthon szeretetét árasztja valamiképpen még a temetőből is. Kevés fájdalmasabb, mint megválni az otthontól hosszú időre – talán egy

egész maradék életre – és csodálatos kitekinteni egy költő/művész otthonából, és látni a tájat, amit ő minden reggel megpillantott az esztergomi Előhegyen álló házból. Babits nyári otthonából látni az *óriás csigát kétszarvú dómjával*, mely a költő világ-kertjében terül el. Hallgatag és néma a város, csöndes és gyámoltalan a természet ezen a tájon. Az otthonhoz való kötődés nem szűnik meg még fényévnnyi távolságból sem. Az ember lelkében megmaradnak a kert közepi diófa lehullott leveleinek őszi színei. Mégis, tűnhet-e az otthon idegennek a hazavágyódó ember számára? Okozhat-e csalódást, és áraszt-hat-e ridegséget a jól ismert ablakokon kinézve a fűszálak tánca a szélben? A táncparkett kiürül, és az emlékek már többé nem a valóság tükörképei. A múlt elfáradt múlt lenni, és csak egy tündérmese részévé vált:

*„Napjaim mint az elgurult gyümölcsök
botlanak, futnak, sárban hemperegnek,
végre megállnak, éjjel, s vég időkig
kicsi gödrökben poshadnak, felejtve.”*

Elgurult napok

Múltunk elfelejtett, láthatatlan tájain merengve lépdelünk, nem is sejtve a mögöttünk levő évek hiányát, csak a fájdalmas kiszakítottságot érzékeljük szüntelen, ahogy az ímént idézett vers záró strófájában is megjelenik az elmúlás:

*„Másodpercenként lép egyet kegyetlen.
És a táj dobban, mint az ágyuzott vár.
A fiatal fák inganak, recsegnek.
S a vének lepke levelei fogynak.”*

A haza, az otthon azonban tágabb, mint csupán a lakóhely, egy ház, egy udvar. A haza, még akkor is, ha a történelem megcsönkította, körül vesz minket, meghatározza lépteinket, cselekedeteinket, ott van önmagunkban.

*„Hol a szem, szemével farkasszemet nézni
Ki meri meglátni, ki meri idézni
az igazi arcát? (...)
Szabadság csillaga volt hajdan a magyar,
de ma már maga sem tudja, hogy mit akar: (...)
Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos fűzérbe görbitve- légy szabad
virág szabad földön”*

Babits Mihály: Petőfi koszorúi

Tudatos életre van szüksége a hazának, meglátni, és tanulni elmúlt korok szétesett fejezeteiből, meghallani a jövő képtelen zajai között a múlt csitító, bölcs tanácsait, hogy a mára már fehérre meszelt sírból mégis új élet támadjon fel, mely még évezredekken keresztül virágzik.

*„Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat,
mely nem szorul fegyverre, se vértre
mert nem holt rög, hanem élő lélek.”*

Hazám!

A haza, szabadság, mára már mind elharsogott, összegöngyölt szavak, mégis hatalmas jelentőségük van a nemzet, és azon belül az egyén életében. Még ha nem is gondolunk bele (és legtöbbször nem tesszük meg) akkor is meghatározó tényezői vagyunk mindannyian a haza jövőjének alakulásában. A múlt csak a korlát, a jelen az út, melyen járni kell, és ami meghatározza az útkeresztveződések, választások következményeit, a jövőt. Ahogy Babits A gyémántszóró asszony című versében is olvassuk: *„Éjszaka ez, testvér!... Szükség van a fényre”*

Éjszaka a sűrű viharban lehetetlen megtalálni a helyes utat, mennyivel reménykeltőbb viszont pirkadatkor indulni el az ösvényen, mikor a világba új fény köszönt be, és meghozza a bizakodást az út sikerére. A művészet, mint fény, vagy mint iránymutató minden korban szükséges. A művészet emlékszik a múltra, szem előtt tartja a jövőt, és kora számára hoz világosságot és útmutatást. Babits, *Sziget és tenger* 1921–1924-es kötetének verseit összegző hitvallásában megdöbbentő optimizmussal és őszinteséggel szól a művészet erejéről: *„Hiszek a művészetben, mely kinyitja elénk a világot, mely kiröpít a pontból és pillanattól (...), mert éppen az, hogy nem helyi és pillanatnyi célért harcol, éppen az teszi egy nagyobb*

ügynek harcosává. Hiszek a művészetben, mely nem tagad meg semmit, sem a l'art pour l'art-ot, sem a naturalizmust; de túlnő mindenikben, mert nem rabja semminek. Hiszem, hogy érdemes..."

A haza tája, csillagképei, virágai, folyói bennünk csörgedeznek, nyílnak tavaszról tavaszra. Az öntözése a mi feladatunk, akik koronként benne élünk. Elődeink vértükkel öntözték a bennük levő földet, és így ők is a föld részévé váltak.

A tájat szemlélhetjük önmagunk, belső lényünk külső megvalósulásaként, így önmagunk részeként. De mi is része vagyunk egy sokkal nagyobb egésznek, aminek összefüggéseit talán képtelenek vagyunk megérteni, miként egyetlen fűszál sem tölti ki az egész mezőt: számtalan, sokféle virágra, fűszálra van szükség, hogy a mező életteli, gazdag és virágzó legyen. Mégis minden virágja fontos, még ha nem is mindig tűnik úgy. Örömet és szépséget csak a teljes látvány nyújt, kimagasló, égbetörő fáival, és hullámzó, zöld tengerével együtt.

A táj, habár emberi létünk szemlélése, túlmutat az emberen, és meglátatja a teremtés csodáit. A természet létrehozta azt is, amit az ember sosem lenne képes önmagától megépíteni. A haza otthont ad a természetnek, a benne lévő és alkotó embernek, de a táj is otthont ad a hazának, így összekapcsolódnak, és szétválaszthatatlan eggyé állnak egybe. Visszahozhatatlan és kimondhatatlan egy-egy napnyugta látványa, mely minden pillanatban változó, és sosem ismétlődő. Tökéletes, és a lelket szemlélődésre és örömmre fakasztja, vágyat támaszt benne ennek a mérhetetlen változásnak a megismerésére. Az egészre vágyunk, mégis legtöbbször csak a részleges megtapasztalás lehetséges, hiszen az ember még saját magát sem tudja tökéletesen kiismerni. Mindehhez kitartásra, és türelemre van szükség a változás nagysága és az idő rövidsége miatt. Ez a szemlélet segít, hogy észrevegyük a minket körülvevő világ részeit, és ne váljunk közömbössé, mint Babits Mihály versében az ember:

„Óh, egek kékje, lombok zöld frisse
fiatal állatok kedvessége!
Hogy vágyik felétek a teremtés véne,
az ember!
Ó későn jött, lelkében küzdve
vonaglik a láng már.
S a legjobb dolgokra az mondja
hogy: Nem kell!”
Óh egek kékje, lombok zöld frisse

A föld tehát valóság, és szilárdabb és maradandóbb az embernél. A földnek nincs szüksége az ember figyelmére, a mi életünk alapvető pillére viszont a minket körülvevő dolgok figyelembe vétele. Babits Mihály művészetében is meghatározó a táj szerepe, de nem csupán a külső, valóságos tájé, hanem a belső kimeríthetetlen tájé is, amelyről *Ildikó* című versében írt, jellemezve azt a lelkületet, mely egész életét áthatotta:

„hogy még az a némább táj
amit magamban hordok
én sose boldog, ...”

Felkészítő tanárok: *Tóth Franciska, Urbán Péter*

Demján Eszter

A Babits-pályázatra készült rajz

„...kertem az egész táj”

Meghatározó élmények Babits Mihály költészetében

Bevezető gondolatok

Mindegyik alkotásban azt a közös fonalat veszem észre, amit ellentétnek hívunk. Ilyenkor sokszor felhangzik a kérdés: mi lenne a világgal ellentétek nélkül? Talán összeolvadnánk egy tájjá, mely egységesít minden elemet. Mielőtt azonban jobban szemügyre vennénk a tájszemlélet mélységeit Babits Mihály írásművészetében, fontos életének meghatározó élményeiről írni, s azokról a hatásokról, melyek meghatározták költészetét.

A bennünk lakozó szellem kibontakozása már ifjú korban elkezdődik. Nagy hatást gyakorol ránk ez az életkorszak, hisz még nyitottak a belső kapuk, amik időközben, sajnos, gyakran becsukódnak. Az ifjú Babits hamar kibontotta szárnyait. Verne, Vas Gereben, Jókai, Arany János műveit igazán rajongott. Formálódott benne az alkotás tüze, mit gyakran elfojtanak a mai világban. Ötödik gimnazista korában elvesztette édesapját, s ettől kezdve anyja, Kelemen Auróra (kivülről tudta a Toldi szerelmét, A délibábok hőstét és az Anyegint) családjának hatása szellemi fejlődésben egyre jobban érvényesült. Az ottani préház volt az, mely Babitsot több vers és a családregény megírására készítette. Mintha magam látnám ebben a fiatal alkotásvágyban, hisz mindegyik költőben közös, hogy az alkotás tüze kialudhatatlan (Herakleitos alkotásaiban is ezzel a gondolattal találkozhatunk). Ez azonban néha kialudhat a környezettől függően, de csak kis időre, mert szükséges, ahogyan a hit is folyton istenimádásra készítet. Babits ön- és művészszemlélete az egyetemen mélyült el. A híres Négyesi László stílusgyakorlatain is részt vett, és ezen a magas szintű önképzőkörön kötött barátságot Juhász Gyulával és Kosztolányi Dezsővel. Már a gyakorlatokon föltűnt éleslátása: barátja, Rédey Tivadar Horatius-fordításait bírálta. Ebből látható, hogy a lélek egyre fejlődött, mohón izlelgette az ismeretlenség ízeit, így teljesítette be fiatal korának céljait.

Szólók Babits helyzetéről a világban és arról, hogyan láttat a művein keresztül, ezért megértésképpen a legismertebb művei bemutatásához kellett folyamodnom, hogy megértsük azt a szemléletmódot, mely most is meghatározza, egyetlenné teszi az írók, költők között. Korának egyik legnagyobb költője volt. Gondolkodásmódját a sokrétűség, a „több szálon való futás” jellemezte. Rendkívüli formaismerettel és hatalmas költői-poétikai tudásanyaggal rendelkezett, formakultuszával és különleges nyelvi készségével szinte minden versének saját, egyedi formát teremtett. Első kötete (*Levelek Írisz koszorújából*) mutatja, hogy tárgyiasabb költészetet akart teremteni, egyúttal bölcsesleti igényvel lépett fel. A versek a kötetben a szerző szellemi életének útját követik. A kötet élén az alkaioszai óda, az *In Horatium* áll (ebben az alkotásban a költő merészen szembeszáll a horatiusi szemléletmóddal, az „arany középpáttal”, és a soha meg nem elégedést, az örökös megújulás vágyát hirdeti). Testvérversében (*Óda a Bűnhöz*) még merészebb menő hangot üt meg. A lázadás erkölcsét hirdeti: ostromozza a kispolgári jellemtorzulásokat és lantját a fennálló renddel ellentétes bűnöknek ajánlja. E két vers máris „ellenfélre” talált a *Himnusz Írishez* című vers képében, mely a természet és az ember kapcsolatát méltatja. A kötetben észrevehető az ellentétek sorozata, mely teljessé, érdekessé teszi a világot (Herakleitos szerint ezek az ellentétek alkotják meg az életet). Ez a gondolat lett a fiatal Babits tág költői tárgyköre. Ezáltal az érzéki benyomásokkal fölértő képzetek művészi megjelenítését vetíti elő, amit alkotáslélektani alapfeltételként következetesen megvalósít. Ahogy sok más költőt, őt is kritizálták az egyik legkorábbi közreadott, kötetzáró *A lírikus epilógja* című művéért (*Megfogalmazódik benne a világ megismerhetetlenségének gyötrelme is, az emberi értelem csak a jelenség, nem a lényeg megmaradására képes. A lírai én küszködik az érzelmeivel, a világról szeretne írni, de nem lát túl saját problémáin. A mindenséget akarja megismerni, de vágya akadályokba ütközik*). A kritika a magánélet lírai panaszának fogta föl, holott a lírikus szerző az általános alaphelyzetét tárgyalja.

Gyakran félreértelmezik a lírai én és a szerző fogalmát, ezért magyar órán ez az első mondat, amit tisztáznak velünk, diákokkal: „a lírai én nem egyenlő a szerzővel.” Az egyenlőségjelet pedig, szemünk láttára, szépen áthúzzák krétával, legalábbis mindkét magyart oktató tanárom így tett az első órán. Babits szerint az emberi én önmagán túl látja a világot, önmegismerésre viszont nem képes maradéktalanul. Ezért gyakran félreértelmezhetőek az irodalmi alkotások. A *Fortissimo* is félreértések áldozatául esett, amiért Babitsot istenkáromlás címén perbe fogták, ezért kénytelen volt értelmezni saját költeményét. A cím csak a „*Süket! Süket!...*” felkiáltásig felel meg a vers üzenetének (*hogy a világgal nem törő-*

dő Isten csak az egyre fokozódó hangerővel lehet a világba való beavatkozásra bírni), önértelmezése azonban ellenkező jelet ad a címnek, miszerint nem Isten fordult el az embertől, hanem az ember lépett ki az isteni és teremtet világból, s ennek tragikumuma és következménye a háború és a zűrzavar. „... sohasem éreztem annyira az Isten és a Gondviselés szükségességét, mint az utolsó években. (...) Rettenetes idöket élünk át, s alig hiszem, hogy valakinek közülünk – de akár a bírák és ügyészek közül is – eszébe ne jutottak volna hasonló gondolatok, mint amilyenek ebben a szerencsétlen költeményben önkénytelen kifakadtak. A világháború halmozott és véget érni nem akaró szörnyűségei éppen a hívő lélekben okoznak nagy megrendülést; az ateista, kinek számára a Gondviselés semmit sem jelent, nem érezheti annyira lehetetlennek, borzasztónak a dolgot, nem annyira egész világhépét romba döntnek vagy megingottak, mint a hívő. Éppen a hívő az, akinek szeme és keze önkénytelen az ég felé emelkedik: hát nincs Isten? vagy süket? vagy alszik? Az Istenhez szól a léleknek e felkiáltása, és ha a lélek nem hinne Istenben, nem fordulna így hozzá, nem kiáltana így. A szerencsétlen lélek tusakodása ez az Istennel, mint a Jákobé, aki Istennel vitázott, mintegy kényszeríteni akarva, hogy áldja meg őt: 'Nem bocsátlak el téged, míg meg nem áldasz engemet!' Nagy szerencsétlenségek idején éppen a legszentebb lelkek jutottak gyakran ilyen hangulatba, és a Bibliából sok példát idézhetnénk annak ellenében, aki azt mondaná, hogy vallásértő dolog az Isten jószágán kétségbeesni és az Úrnak mintegy szemrehányást tenni. (...) Idéz-nem lehetne a 22. zsoltárt is az elkeseredett hangulat példájául – azt a zsoltárt, amelyet Krisztus is idézett keresztjén: 'En erős Istenem, én erős Istenem, miért hagytál el engem? (...) Ha Krisztus elhagyatva érezhette magát Atyjától, és kifakadhatott szenvedései között: mennyivel természetesebb ez egy gyarló embernél! És mikor volt olyan természetes, mint manapság?' (Babits Mihály: Fortissimo)

A trianoni békeszerződést követő időszak első kötete a *Sziget és tenger* (1925) tartalmi és formai szempontból is új korszakot jelentett Babits lírájában. A kötet tartalmi újdonsága a magánlírában a hitvesi szerelem, de mint minden nagy műben, itt is ellentétekkel találjuk szembe magunkat: a közéletben fennálló renddel szembeni elégedetlenség megszólalása bontakozik ki. A házasság révén kialakult biztonságot adó élethelyzetre utal a kötet címében szereplő sziget, ami a pozitív értékek szimbólumát jeleníti meg. A tenger ezzel szemben csupa negatívum, mely folyton háborog, sosem nyugszik meg, s egyetlen célja az, hogy elöntse a partot. Vissza lehetne vonulni a védelmet nyújtó szigetre, de az nem elég magas, hogy az érzékeny lélek elől elrejtse a nemzet és az emberiség szenvedéseit. Nem hallgathatja el, hogy kétségbeesnek látja a nemzet sorsát. A közélet torzulásaira először a Petőfi-centenárium kapcsán figyelt fel annyira, hogy verssel (*Petőfi koszorúja*) tiltakozott ellene. A húszas évek közepétől egyre többször hangsúlyozódik Babits költészetében az önvizsgálat. 1929-ben megjelent kötete: *Az istenek halnak, az ember él.* A kor válsághangulatát a természeti környezet részleteinek szimbólummal nagyításával fejezi ki. Lényege a hagyomány megőrzése, mely elhalni látszik környezetében. Az 1934-ben megjelent *A Versenyt az esztendőkkel* című kötet, melyben még inkább kiteljesedik a küldetéses költő magatartása (*Petőfi is ezt a kötelességtudatot hangsúlyozza A XIX. század költői versében*). Már a kötet nyitó verse, a *Mint a kutya a silány házban*, felvillantja a próféta szerepben való el nem vezíthető hitet.

Közelítések

Babitsot 1908-ban Fogarasra helyezik tanárnak. Itt írt verseinek jelentős része második kötetében jelent meg. A kötet nyitó verse: *Ballada Írisz fátyoláról*, amely formai újítást mutat. Eredetileg a Klasszikus álmok címet szánta a kötetnek, ami azokra a görög tárgyú versekre utal, amelyekben Babits az impresszionizmust meghaladó poétikát alakított ki. Egyetemes lírát akart teremteni, s ennek érdekében fordult a klasszikus ókorhoz. Legtöbbször a dionüszoszi szenvedélynek, valamelyik tragikus küzdelemnek utójátéka fogalmazódik meg ezekben a versekben. Babits a görög hagyományt díszítőelemként alkalmazza, a versekben szereplő görög szavaknak zeneiségük folytán van jelentőségük a szövegekben.

Babits Fogarason ismerkedett meg Bergson műveivel. A *bergsoni filozófia* (abban az állításban gyökerezik, hogy minden közvetlen eszméleti adottság tiszta minőség, valamilyenség. Ezek a minőségek szakadatlan, sőt eredetiségük meghamisítása nélkül feldarabolhatatlan folytonosságot alkotnak, mi több, egymásba hatolnak. Eszméleti lényünk leglényegesebb pontja éppen e minőségek szakadatlan tolongása, s mint elemeire nem bontható élmény, mint az időnek, a létnek, az eszmélésnek tartóssága jelentkezik) legszemléltetőbb példája az *Esti kérdés* című vers. Bergson nyomán megkülönböztethető az órával mért idő (objektív, külső idő) és az egyén által átélt szubjektív, belső idő. Babits filozofikus költészetében fontosabb a kérdés, mint a válasz, s ez megerősíti az örökkévalóság tudatlanságát: Miért létezzünk? Mi végett vagyunk a világon? A létfilozófiák keletkezése is azt bizonyítja, hogy ezekre nem lehet felelni, de szerintem csak mi tekintjük ennyire bonyolultnak e kérdéseket. A szentek mindig egysze-

rű választ adtak a nehéz problémákra. Rákérdeztek az élet okára, céljára, a születésre és a halálra, a létre és a nem létre. A válasz, egyszerűségében, így hangzott tőlük: „*őnmagunkért vagyunk itt, azért, hogy fejlődjünk*”. Nemcsak értünk van a világ, hanem mindenkiért, minden életért. Igaz, hogy ez csak egy darabka a kérdés megfontolásához, de én is hiszem azt, hogy ez az egyik ok, amiért itt élünk a földön.

Valahol mindig lesz egy táj az alkotó léleknek, hol nyugalomra lelhet, s ahol minden félelem nélkül felfedheti őnmagát. *Anatole France* írja a *Lis rouge*-ban, hogy minden tájat más-más isten fest, és hogy mindenkinek megvan a maga művészi stílusa. Erről eszembe jut egy régi történet a gabonaistenekről, kik termést hoztak a földre, ezzel megszépítve a tájakat. A gabonát az „újjaszületés” szimbólumaként testesítette meg a hiedelem. Már az ókorban a meghaló és feltámadó isteneket (pl.: Adonisz, Tammuz, Ozirist) kötötték e növényhez. A gabonaszellem minden betakarításnál elpusztul, de a legközelebbi vetés után újraéled, mint ahogy a fű megnő, s elszárad. Ebből az alapgondolatból alakultak ki a földműves istenségek, köztük a görög Démétér és Persephoné. Nemcsak lelki világunk által testesül meg egy alkotásban a táj, hanem a körülöttünk lévő valóság, hiedelem, hit is befolyásolja a belsönket. Ez az alapja a tájszemléletnek, és innen elemezhető tovább.

Babits Mihály 1924-ben vásárolta meg Esztergomban azt a kis kerti házat, mely nagy hatással volt szellemére. Nagy szüksége volt arra az otthon teremtő asszonyi gondoskodásra, amely elősegítette számára az alkotói munkát. A költő a Dunakanyarba vezető kirándulások is inspirálták. Dömös, Gizellatelep után Esztergomba is eljutott. Költői lelkét örökre rabul ejtette a hajdani királyi székhely városa. Rögtön el is döntötte, hogy itt lesz második otthona, mivel a táj a székszárdi dombokra emlékeztette.

Sok vers született Babits Mihály esztergomi bölcsőjében. Ezek két csoportra bonthatók: a helyileg itt született versek, mint pl.: *Dal az esztergomi bazilikáról*, és az Esztergomot tematizáló versek, melynek példája: *Szent király városa* című verse. A versekben szereplő lírai én mindig a város egészét veszi figyelembe az Előhegyen. Maga a költő is szimbólummá válik, hisz hegyről figyeli a tájat, mint valami felsőbb hatalom, tapasztalt vezér. Ezt az otthon gyakorta azonosították Parnasszussal, vagyis a műszak hegyével. Halálakor, akarata ellenére, szakították el kedves helyétől, mert a tapasztalatlan lelkek nem hisznek abban, hogy a legősibb lélek képes megérezni a test halálát. Néha ártunk a segítséggel, s ezt a gondolatot az előbbi mondatom is megerősíti. Mégis a költői hagyaték itt, Esztergomban világhat fel teljességében.

A tájköltészet a leíró költészet egyik műfajcsoportja. Azok a művek tartoznak ide, amelyek nem kizárólag, de meghatározó mértékben az embert körülvevő élő és élettelen természeti környezetet jelenítik meg, beleértve az ember által alkotott épületeket, tárgyakat. A természetleírás része is lehet egy nagyobb műnek, a szoros értelemben vett tájköltészet Európában a felvilágosodás és a romantika szülőite. Ekkor a táj nagyon gyakran érzelmek, hangulatok kifejezésére szolgál. A tájköltészet a XX. században is jelentős, de gyakrabban kapcsolódik más témakörökhöz – olvashatjuk a meghatározást közismert adatbázisokban, de valójában mi lehet a tájköltészet lényege, s az, ami izgalmassá teszi alkotói szempontból? A tájszemlélet őnmagában nem fogalom, inkább a lélek kihatásának tűnő jelenség, minek a megértéséhez vissza kell mennünk a művészet alapjaihoz. Az ember a félelmetes jelenségek alapján teremtette meg a mítoszokat, miket így valóban a pusztá képzelt alkotott. Ezek alapján észrevehető, hogy a külső világot az ember, hangulata szerint, a mesebeli országtól kezdve a pokol látomásáig, akár egy pillanat alatt élheti át. A költői látomás formába öntése jelenti igazán a tájköltészet vagy a leíró költészet definícióját. A külső világ cselekvés közbeni ábrázolására Homérosz jött rá, de a költőutódok éppen ezt a leleményt nem vették figyelembe, így az alkotások unalmassá váltak, minek következménye az, hogy csak átlapozzuk a könyveket. Lessing jött rá a homéroszi lelemény lényegére. Az igazi leíró költészetben csak két dolgot keresünk elemzéskor: a cselekvő, mozgó világot és a költői lelket, mely kihat a mozgó világra, amit a költő magára vonatkoztat. Petőfi tekinthető a legjobb példaadónak a táj szemléletmódjának leírásához: az alföldi táj „megtörténik” az ő lelkében, megfigyeli a részleteit éleslátásával. A világ bensőséges látásának színei kifejezik azokat az eszközöket is, amiket összefoglalva *képalkotásnak* nevezünk. A poétikák ki is emelik a költői kép(ek) különböző formáit, típusait: hasonlat, metafora, szimbólum, allegória, megszemélyesítés, de ezen képek megválasztását a pillanatnyi hangulat és a világszemlélet dönti el. Mint ahogy a nyelvet a közösségtől kapja a költő, úgy a képalkotásban szebben, egyénibben adja vissza azt.

Babits Mihály mindezt magas költészetű emeli az esztergomi verseiben. Mielőtt bemutatok néhány esztergomi verset, a kérdés az, hogy mi ragadja meg az embereket Esztergom látványában? Nem pusztán a külső esztétika, sokkal inkább a történelmi hangulat. Esztergomba jönni olyan, mintha egy zárán-

dokszállásra tértünk volna be, ahol megpihenhetünk. Ezen kívül a város művészi motívumokban, értékekben gazdag, így az alkotói szellemet is felébreszti, ahogy mondani szokás: minden helynek meg van a megkapó, sajátos, utánozhatatlan varázsa. Egy külön kis világ ez a város, amely egyként áll a történelmi időben, és mégis felemelően illeszkedik az egyetemes egészbe. A három domb a hegy archetipusát ébreszti fel, hisz ezek egyikére építették a királyi székhelyet. Babits az Előhegy őrromyából a latin-olasz és keresztény-magyar hagyományokat elevenítette fel művében. Ezen a vidéken haladtak át Traianus és Marcus Aurelius légiói, s maga Marcus Aurelius, a filozófus császár is itt töltötte napjait. Az *Elmélkedések* című filozofikus alkotás 12. fejezetét Solvában – a mai Esztergomban és környékén írta. Babits előhegyi távlatában Janus Pannonius, Zrínyi, Berzsenyi – a magyar Horatius –, Vörösmarty ismerős hangja is megszólal. Babits szelleme mégis sokkal latinosabb, mint más tájakról való nagyjainké, olykor műveinek zeneisége, szinkompozíciója Vergiliust és Dantét elevenítik fel. 1908-ban Itáliába utazott, és ekkor határozta el az Isteni színjáték lefordítását, így hát nem csoda, hogy a régi latinítás fel-elevenítője és „birtoklója”. A pannoniai táj titkos mélysége fedezhető fel benne, ha a táj „elsajátítását” vesszük figyelembe, hisz több szemléletmódja is megeleveníthető a vidéknek. Például egy híres festő minden napszakban lefestett egy épületet, ez alapján következtethetünk arra, hogy a táj nem csak bennünk válik széppé, hanem környezeti hatása is van: az idő, a tér, az értékek.

Esztergom az éjszakában álomnak tűnik, néha olyan, mintha a csillagok leköltöztek volna a földre. Ha a leíró költészet egyik alkotásával kerülünk össze, mindig érdemes megfigyelni a napszakokat, hisz az időszakok és az évszakok találkoznak, metszik egymást. A táj és felépítése természetesen motívumokban gazdag, főleg a hegy-archetipus, ami Babitsnak az egyik legfőbb jelentéshordozó eleme. Innen szemügyre vehette a külvilágot. A másik fontos öskép a kerthez kötődik. Ez is szerepel a *Dal az esztergomi bazilikáról* című versben, s megjelenik *kert-metaforaként*. Így, nyelvbe szelidítve, egyfajta sajátos látásmódot elevenít meg a lírai én. Lelki határokat szab meg, amely már határtalanság. Mivelhogy ez az alkotás, esztergomi szempontból, Babits egyik leghíresebb verse, ezért magam is nagyobb figyelmet fordítottam olvasataira. Az első két sorban máris megfigyelhető az első ellentét, mely mozgásba lendíti a művet. A tipikus „lent és fent”-motívum jelenik meg, mely felnagyítható „a föld és az ég” képerre. Az ilyen jellegű kettősség az értékviszonyokat is meghatározza, amely rangsort teremt. A fent világa világos, szabad, egészet látó, az élet világa, a lent világa pedig sötét, néma, a halál világa. A romantikában is jelen volt e két világ: a metafizikai világ, ahol mindennek van értelme, és a valóságos világ, ahol az ember nem érti önmagát, ki van szolgáltatva a mindenségnek. Az égi világhoz kötődés egy hegy tetejéről nem mindig az optimizmus jelképe, mert ott is feltűnik a magány érzése. Van egy érdekes formája a táj megelevenítésének, amely a belső tájakra, a lelki síkokra kalauzolja a betűk vándorát. A lenti és fenti világ további bontásához nagy segítséget ad, sőt segít értelmezni ezt az ellentétet a *Danaidák* című vers, hisz az értelemkereső elemzéshez kevés egy mű. A költő műveltségének egy részét összesíti, foglalja magába. Egy kevésbé ismert mítosszal találkozunk, amit a szerző átértelmez a saját nyelvére. A mítosz Danalosz király 50 lányáról szól, akik megölték saját férjeiket, mert édesestvéreik voltak, ezért büntették, hogy feneketlen hordóba kell hordozniuk a felejtés vizét, de a műben nem jelenik meg a testvérkapcsolat, így konkrétan nincs motíválva a gyilkosság, de mégis érezhető a szokatlan vágy miatt. Itt is két világ jelenik meg: a fenti, az élet világa és a lenti, a halál világa. Vajon tényleg a lenti, vagyis az *itteni* világban teljesedik ki a halál? Ez a két világ egy különleges, belső tájként elevenedik meg előttünk, amit természetesen a képzelet nyit meg. Babits az emberi lelket akarja ábrázolni e két világ árnyékában, mint tudatos, tiszta világ, és mint tudattalan, alvilág. Rájött, hogy a keresztény elemekkel ugyanúgy ábrázolhatja a világot válságosnak, így maguk a tájak is valóságos alapra épülhetnek fel.

Visszatérve a *Dal az esztergomi bazilikáról* című vershez: ez a költemény nagy tragédiát hordoz, amely a költészet rejtjelező nyelvén talán még elevenebben szól, mint közvetlenül ismertette. Hiába csonkították meg a verset, a negyedik versszak hiányzik több kiadásból, mégis az esszé-pályázat címadó verssora kifejezi, hogy hiába nem teljes az országunk, Babits számára mégis: „...kertem az egész táj”.

A költő a *Mint különös hírmondó* című versben az emberi életet magába foglaló természet ősjelenségeire figyel fel, melyek mögött ott a létezés törvénye áll. E vers kompozícióbéli helyét a *Verseny az esztergomi kötetben* Babits az esztergomi *Verses napló* (1932) után jelölte ki. Ide került sok empirikus, napi, laza esetleges ügyködést, tapasztalatot, benyomást a folyón inneni és túli két kis szomszéd ország mindennapjairól. Ennél fogva alárendeli a létezés mindent összefogó egyetemes erejének és áhitatának, mely bizalmat sugall.

Free Trade (Szabad kereskedelem!) című versben vitába keveredik a természet a hétköznapi dolgokkal. Ha már határ a Duna, Dráva, legyen akkor szabad a kereskedelem, átjárhatóság (mint ahogy sugár, szél, illat, szín sem ismer határt) legyen egymást gazdagítás két kis szomszéd ország között. Babits köl-

tészetében láttatja mindazt, aminek nem lehet határt szabni. Az országot tematizáló képek jelzik, hogy hiába csonkították meg anyaföldünket, mégis magyarok maradtunk. A teljes táj: egységet jelent. Marcus Aurelius nyomai és az előhegyi szellemi örhely a Duna két partján terül el, mégis itt és ott is egyazon európai keresztény és latin kultúra örökösei vagyunk.

Vajon Babits mit láthat itt és innen? Azt, amit a közéletbeli ember képtelen látni az eltorzulások miatt, míg az érett ember tiszta vonulatok mentén szemlélődik, s javítani próbál a hibákon ősi eszközeivel, hogy nemesedjék, felemelkedjék a világ. Talán pont ezért van a művészet is?

Mint sok tájköltészeti remekműben, itt is megfigyelhetjük a távolságokat, még inkább a távlatokat. Ismerős az a gondolat, amit csak úgy hívunk: *a vonzás törvénye*. Talán ez is belevonzza az idegen határokat a tájunkba? Hisz e törvény azt is megleveníti, amit nem akarunk. Babits esztergomi alkotásaiban észrevehető, hogy a szerző a szívéhez közeli vidékeket szorosan magához húzza, ezáltal kialakul a szimpátia szerint felosztott távlat. Nem csak az archetípusok fejezik ki a táj-értékeket, a távolság ezeket személyessé teszi.

Az *Esztergomi riport* című esszében a város a világ középpontjába helyeződik, mivelhogy a mű olvasása közben az az érzésünk támad, mintha ott lennénk, így a hatalmas távlatok eléggé közelivé válnak. A műnek ez a célja: közelivé tenni, és érzékeltetni Esztergomot és annak értékeit, amik alátámasztják az európai kultúra és annak elindítóját, a kereszténység szoros kapcsolatát. Felülről nézve a távolság egyfajta szintrétegződésnek is tekinthető, hisz legtávolabb Európát látjuk, közelebb már Magyarországot, még közelebb Esztergomot. Tehát ez a tájszemlélet kétféle távolság szemléletet biztosít, melyek szintekre bonthatóak: a vízszintes és a függőlegesen rétegződő távlatokra. Lehet, hogy a világ is e logika szerint alakot teljes egységet? Csak egy kis részt adódik a kezünkbe a mindenségből, de mintha mindent már azelőtt szétosztottak volna valami belső, iratlan törvényszerűség szerint, s ezért a kis darabkáért, ami nekünk jutott egykor, felelősek vagyunk. A táj is a vonulatokban szép, színei tökéletesek, és ez az egység alkotja a birtokot, mit művelünk eszközeinkkel. Babits azért is nevezi kertnek az esztergomi tájat, mert felelősséggel kell lennünk a világért, benne hazánkért, városunkért, aminek élő részei vagyunk.

Felkészítő tanár: *Tóth Franciska*

Kanovszky Vivien

Források, idézetek: *Rába György:* Babits Mihály, Bp. 1983.; *Benedek Marcell:* Irodalmi hármaskönyv, Bp., 1996.

Esztergom az előző századfordulón